

Eeuwenoud rood

Roodgeverfde houten huizen zijn onlosmakelijk verbonden met het Zweedse landschap. Maar waarom kiezen de inwoners van dit Scandinavische land al eeuwenlang voor deze kleur? Speurtocht naar de bron van Falu Rödfärg, een ambachtelijke verf.

TEKST: LEO ALEXANDER SCHLANGEN

FOTOGRAFIE: INGEMAR TIMMER

Rechterpagina, v.l.n.r.: moderne Zweedse villa's worden nog steeds met de rode verf uit Falun behandeld; in de verf fabriek testen ze zorgvuldig op de juiste kleur rood; pigmenten, van rood tot geel) worden gebruikt voor het maken van de verf; een eeuwenoud landhuis in Falu Rödfärg.

Het Zweedse landschap kenmerkt zich door spiegelende meren en groene bossen die loom over heuvels rollen. En tussen al dat groen van bladeren en dennennaalden en het glinsterend blauwgrijze water liggen talloze rode stipjes. Alsof een reus door het land is gestapt en met een rode viltstift overal punten heeft gezet. Waar je ook komt, en dan voornamelijk op het platteland, staan roodgeverfde houten huizen, stallen, schuren, paleizen en kerken. Oud en nieuw. Zelfs de allerkleinste houten bouwsels, de aandoenlijke buitentoiletten, zijn met een laagje rood bedekt.

Niet het felrood van bijvoorbeeld de Italiaanse Ferrari's. Ook niet het donkerrood van een goede bordeauxwijn. Het Zweedse rood bevat iets aards, met een zweem bruin en een vleugje oranje. Herfstrood, misschien is dat wel de beste omschrijving.

Naar schatting hult zo'n zestig procent van alle Zweedse houten huizen zich in die specifieke kleur. Navraag leert dat het overgrote deel daarvan is geverfd met een verf die luistert naar de naam Falu Rödfärg (spreek uit: 'faloen redverje'), een dikke, korrelige, ijzermenie-achtige substantie. De meeste Zweden kennen de naam van horen zeggen of omdat ze er zelf een blik van hebben staan in hun schuurtje. Maar iedereen die we tijdens onze rondreis door Zweden

vragen naar de oorsprong van die typische kleur heeft geen pasklaar antwoord voor ons. Er wordt gefronst, nagedacht en vooral heel veel gegist.

"Misschien omdat wij als volk de kleur rood mooi vinden?" horen we.

"Misschien fungeerde een rood huis vroeger als een soort baken voor reizigers in ons uitgestrekte en dunbevolkte land?" zegt iemand.

"Misschien bevordert de kleur rood de warmtewerking van een houten huis?" denkt een technicus.

"Misschien omdat de verf goedkoop is en heel makkelijk aan te brengen?" mompelt iemand anders.

Alle antwoorden beginnen steevast met 'misschien' en ze eindigen stuk voor stuk met een vraagteken. Grappig: veel Zweden weten kennelijk zelf niet waarom de houten huizen in hun land de kleur rood dragen.

Voor het enige echte juiste antwoord moeten we naar Falun, een voormalige mijnstad in de Zweedse provincie Dalarnas län.

Schatkist Falun, een middelgrote stad met 35.000 inwoners, is tegenwoordig een tamelijk anonieme gemeenschap die drijft op toeristen, congresgangers en houthakkers. In de zeventiende eeuw, en eigenlijk al veel eerder, was het echter dé stad van het land. De nabijgelegen mijn vormde de motor van de Zweedse economie. Kompels groeven als molten naar zilver, goud, kwik, sul-

faat, lood, silicium en koper. Vooral naar koper. Heel veel koper. Rond 1700 neemt de *Koppargruva* van Falun zeventig procent van de totale West-Europese koperproductie voor zijn rekening en is daarmee niet alleen een van de belangrijkste industriegebieden van Zweden, maar ook van ons continent.

Huizen in de stad kleurden zwart door de rook van de tientallen smelterijen. Het gras en de bomen verloren tot in de wijde omtrek hun natuurlijke kleur. Daartegenover stond het immense fortuin dat naar de Zweedse schatkist vloeide. Koningen financierden er hun veldtochten mee en bouwden aan een welvarende natie. De Nederlanders hadden een Gouden Eeuw, de Zweden een Koperen Tijdperk dat meerdere eeuwen omvatte en eigenlijk pas in de achttiende eeuw eindigde. De mijn in Falun bleef overigens nog verras-

send lang open. Maar na decennia lang verlies gedraaid te hebben, viel in 1992 dan toch het doek.

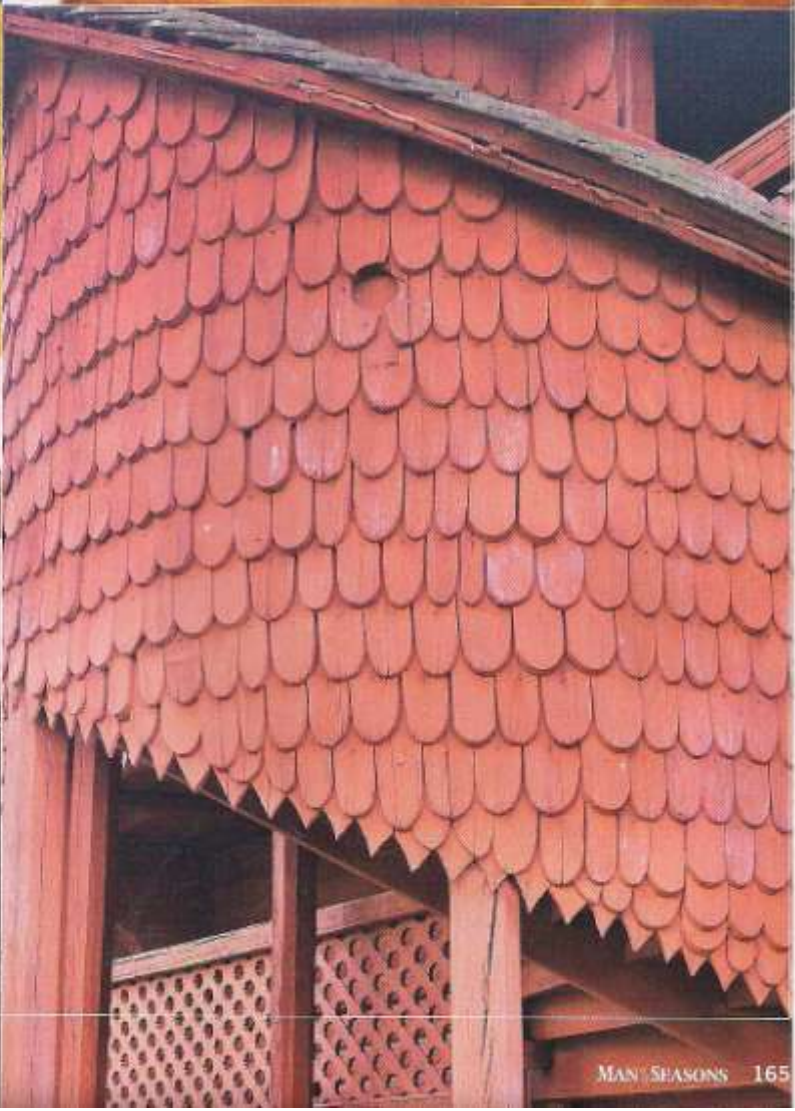
De mijn bestaat nog steeds. Het is een gigantisch gat met een gangstelsel van wel tachtig kilometer lang. En met schachten van wel achthonderd meter diep. Waar vroeger zwartgeblakerde mannen, vrouwen en paarden door de gangen schuifelden, daar zijn het nu toeristen die zich hier laten afzakken in de ingewanden van de aarde. Het oude mijngebied, verrassend goed intact gebleven, is door Unesco uitgeroepen tot World

Heritage Site en behoort tot een van de belangrijkste industriële monumenten van Europa. In de oude liftgebouwen en directiekantoren huizen tegenwoordig onder andere het fraaie mijnmuseum Stora Kopparberget, een ultramodern bezoekerscentrum met giftshop en een restaurant met de beste zelfgebakken taartjes van Zweden. Op het terrein staat ook nog steeds een verffabriekje, hét verffabriekje.

Mijnvrouw "Beledig Gruvfrun niet," waarschuwt Daniels Sven Olsson. Zijn stem galmt in de vochtige ruimte, terwijl hij dieper de gang in wijst. We zitten op een steen in de oude mijn, op zo'n zestig meter onder het aardoppervlak. "Zien jullie die rots? Als je goed kijkt, kun je de contouren onderscheiden van een vrouw in een wapperende jurk. Dat is de mijnvrouw. Ze werd vereerd door de mijnwerkers. Als je haar beledigt, bijvoorbeeld door tegen een kikker aan te schoppen, laat ze gangen instorten..."

Olsson, een sportieve zestiger op hardloopschoenen, is de directeur van het mijnmuseum. De Zweed is behalve museumdirecteur en stadshistoricus ook een uitmuntende marathonloper. Hij schreef een aantal boeken over de mijn van Falun en de rode verf die hier als bijproduct is ontstaan. "Veel Zweden weten niet het hoe en waarom van de kleur," vertelt Olsson. "Terwijl die zo dominant aanwezig is in ons landschap, in onze cultuur, in ons leven. Ik woon zelf ook in een rood geverfd houten huis. Falun is de stad met de meeste houten huizen in Zweden."

Het Zweedse rood bevat iets aards, met een zweem bruin en een vleugje oranje. Herfstrood, misschien is dat nog wel de beste omschrijving

“Dankzij koning Johan III heeft Zweden
blosjes op de wangen gekregen”

Een kijkje nemen in de mijn?

Op jaarbasis bezoeken ongeveer een miljoen mensen het terrein van de Grote Koperberg in Falun. Er staat een mijnmuseum, u kunt tot op zo'n zestig meter diepte afdalen in de imposante groeve en er zijn dagelijks leuke mijn-gerelateerde workshops van onder meer een ambachtelijke zilversmid en verfmaker. Een rondleiding door de verffabriek is uitsluitend mogelijk op afspraak. www.falugruva.se www.falurodfarg.com

We schuifelen door de gangen en spitsen onze oren; Olsson weet het antwoord op onze vraag. In de verte klinken holle lachsalvo's van toeristen. "Het is allemaal de 'schuld' van Johan III, een Zweedse koning die leefde van 1537 tot 1592," vervolgt de museumdirecteur zijn verhaal. "Johan maakte omstreeks 1572 een lange rondreis door Europa en ging op bezoek bij vorsten en andere notabelen. De brieven die hij naar huis stuurde, zijn bewaard gebleven en ik heb ze gelezen. Hij schreef dat hij zeer onder de indruk was van de paleizen en buitenverblijven van zijn Europese collega's. Vooral de rode dakpannen en de rode bakstenen vond hij geweldig. Die had hij nog nooit gezien. In Zweden bouwde men in die tijd, en nu nog steeds trouwens, vooral huizen en daken van hout. Toen de koning thuiskwam gaf hij zijn rijksarchitect de opdracht om in Falun een buitenverblijf te bouwen. Mét een rood dak."

Blosjes De rijksarchitect wendde zich tot de directie van de kopermijn. Hij wilde het dak van hout laten maken en dat rood schilderen. Uit de oker, die op grote schaal in de mijn voorlokwam, hoopte hij een verf te maken met de kleur van een rode baksteen. Na een tijdje experimenteren vonden ze samen een methode om de oker, een gele kleurstof die in kopererts-slakken zit, te verhitten en rood te laten verkleuren. In 1573 verrees volgens Daniels Sven Olsson het eerste rode dak in Zweden. "Niet lang daarna wilde de koning dat zijn hele huis er als een bakstenen optrekje uit zou zien en liet hij ook de muren rood schilderen." In navolging van Johan III begonnen ook de allerrijksten in Falun hun villa's rood te schilderen. Het Falun-rood werd een modekleur, die mettertijd ook voor burgers, boeren en buitenlui betaalbaar werd. Rond 1800 doopten de Zweden hun kwasten massaal in de Falu Rödfärg. "Voor 1573 verfdde niemand zijn huis. Eigenaren lieten het hout onbeschilderd. Door weer en wind zagen de meeste huizen in ons land er grijs uit. Dankzij Johan III kreeg ons land blosjes op de wangen," grinnikt Olsson.

Die modieuze rode daken bleken een onvoorzien voordeel op te leveren. Hout dat met de verf was ingesmeerd, rotte beduidend minder snel dan onbehandeld hout. "Rond 1900 onderzochten wetenschappers de rode verf uit Falun. Dankzij de diverse ijzerverbindingen en het lood beschermde de verf het hout erg goed. En dat voor een lange periode. Slechts eens in de vijftien jaar was een nieuwe schilderbeurt nodig. En door de verf te gebruiken kregen schimmels en paddenstoelen geen vat op het hout. Die uitzonderlijke kwaliteiten bezit de huidige Falu Rödfärg nog steeds. In verband met strenge EU-regels mag er geen lood meer in voorkomen, maar dat hebben de makers opgelost door er biologisch afbreekbare stoffen met eenzelfde soort werking aan toe te voegen."

Ademen Rond 1800 werd op het mijnterrein de eerste echte verffabriek gebouwd. En die staat er nog steeds, uiteraard sterk gemoderniseerd. Rondom de hal liggen grote, geelkleurige bergen met koperslakken. Feitelijk afval van eeuwenlange mijnbouw, maar uiterst bruikbaar voor het maken van verf. De fabriek kan met het voorraadjie nog zo'n tachtig jaar vooruit. "Riviertjes in de mijn spoelen de oker naar een reusachtig onderaards bassin," vertelt Daniels Sven Olsson. "Als de bergen eenmaal zijn opgebruikt, ligt er daar voor nog eens decennia aan grondstof te wachten." De fabriek produceert op jaarbasis drie miljoen liter verf, waarvan geen spatje geëxporteerd wordt. De productiemethode en de samenstelling zijn nauwelijks veranderd sinds koning Johan III zijn eerste order plaatste. Samen met de museumdirecteur wandelen we door het fabriekje. Hij is er kind aan huis, want overal waar we komen begroeten medewerkers hem joviaal.

Het maken van Falu Rödfärg is niet heel ingewikkeld. De slakken worden fijngemalen en aangelengd met water. De drab gaat vervolgens door ettelijke zeefmachines en sedimentatietanks, waarna het bezinksel gedroogd wordt. Eerst in een droogoven bij zo'n vijfhonderd graden Celsius, daarna tot zelfs negenhonderd graden. Daarbij oxideren de talloze ijzerverbindingen en kleuren tijdens het verhitten de substantie rood. Onderweg gaat er een scheut lijnzaadolie bij en nog

wat natuurlijke stofjes. De verf is een natuurlijk product op waterbasis, zonder toevoeging van chemicaliën. En dus volledig afbreekbaar.

Sinds een aantal jaren maakt de fabriek ook andere kleuren. Zo is er bijvoorbeeld een diepzwarte kleur, door de toevoeging van steenkool. En ook oranje en groen behoren inmiddels tot het assortiment. "Rood blijft het populairst," zegt Olsson. "Maar moderne architecten kiezen steeds vaker voor zwart en groen. De kwaliteit van de verf is nog steeds ongelooflijk goed. Het hout kan door de verflaag heen blijven ademen. Veel mensen gebruiken ook nog de traditionele kwast met een krom handvat. Tegenwoordig is die van hout, maar vroeger was dat een hoorn van een koe of een geit. Die typische vorm werkt gewoon lekker."

Een dag later.

Even buiten Falun zien we een man op een ladder staan. Een grote bus met het ons inmiddels zo bekende logo van Falu Rödfärg staat naast hem in het gras. Met grove bewegingen brengt hij rode verf aan op de gevel van zijn buitenhuisje. We kunnen het niet laten en vragen hem of hij weet waarom er zoveel van zijn landgenoten de kleur rood gebruiken. "Geen idee," lacht hij vrolijk. "Mijn vade-deed het, mijn grootvader deed het... Ik denk dat Falu Rödfärg in ons bloed zit." ■

Het koper uit Falun leverde de Zweedse schatkist een fortuin op. Koningen financierden er hun veldtochten mee en bouwden aan een welvarende natie

Falu Rödfärg®

Falu Rödfärg kommer från Falu koppargruva.
Tillverkningen har pågått allt sedan 1764. Färgpigmentet innehåller en naturlig sammansättning
av koppar, zink, kiselsyra och järnoxida som ger färgen dess unika egenskaper.

Röd